AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

AVİM Yorum • No: 2022 / 29 • Haziran

SİVASLI MURAD - PEK TANINMAYAN, TARTIŞMALI BİRKAÇ KAYNAKTA TASVİR EDİLEN BİR ERMENİ FEDAİSİ

Ahmet Can ÖKTEM

Çevirmen

Giriş

Murad Khrimian (Sivaslı Murad), Taşnaksutyunun kötü şöhretiyle tanınan fedai lideri Andranik Ozanyana kıyasla, daha az tanınmış bir Ermeni fedaisiydi. Her ne kadar Murad, Andranikin en sadık ve güvenilir silah arkadaşlarından biri olarak nitelenmiş olsa da[1] onun hakkında yeterli akademik çalışmaya rastlanılmadığı söylenebilir. İlginçtir ki, iki farklı Sivaslı Muraddan bahsedilmekte, diğer Muradın Hınçak liderliği ve Meclis-i Mebûsan üyeliği yapmış olan Harparsum Boyacıyan olduğu belirtilmektedir. Ermeni *Hye Sharzhoom* gazetesinin Nisan 1987 sayısında yer alan bir yazıya göre, Murad Khrimianın ölümünden sonra hakkında yalnızca iki kitap yazılmıştır. Yazıda Muradın, anılarını yayımlattırmış olan Andranik gibi diğer Ermeni ulu kahramanların aksine, kendisi hakkında hiç konuşmamış olduğu belirtilmiştir.[2]

Muradın hayatını ve faaliyetlerini içeren az sayıdaki çalışmalardan biri, Andranik Chalabianın Revolutionary Figures (İhtilalci Şahsiyetler) başlıklı kitabıdır. Chalabianın Muradı anlatan ünitesine ait anlatım ve dipnotlar, kitabın güvenilirliği oldukça kuşkulu ve taraflı bir kaynak olduğuna işaret etmektedir. Ancak, çarpıcı düzeyde taraflı tanımlamaları (Murad, Ermeni fedaileri ve sivilleri, Türk hükümeti ve yetkilileri, vs. için kullanılan), radikal Ermeni milliyetçi zihniyetini örnekleriyle göstermek bakımından kitabı oldukça bilgilendirici nitelikte sayılabilecek bir kaynak yapmaktadır. Chalabianın Muradı anlatmada kullanmış olduğu dikkate değer bir kaynak, 1931 yılında Mikael Varandian tarafından Murad üzerine yazılmış bir kitaptır. Varandian Taşnaksutyunun (Ermeni Devrimci Federasyonu - EDF) tarihçisi olarak görev yapmış olduğu için, Varandianın ve Chalabianın Muradı konu alan çalışmalarını tarihi manada tarafsız kaynaklar olmadığını varsaymak mantıklı olacaktır.[3]

Kahraman Muradın Tasviri

Murad önceleri Hınçak Partisine katılan, fakat daha sonra Taşnaksutyun üyesi olan bir Ermeni fedaisi olarak tanımlanmıştır. Murad konusunda verilen çok sayıdaki tarifler arasında tanınmış bir keskin nişancı, kılıç ustası ve güreşçi olduğu yer almaktadır. Eğitim

görmemiş, milliyetçi bir köylü olduğu eklenmekle beraber, bazı yerlerde de Murad sorumlu, alçakgönüllü, fedakâr, korkusuz, ileri görüşlü, yiğit, ölümsüz bir savaşçı, Türklerin kabusu, Kafanın kükreyen aslanı, Sivasın cesur çocuğu, vs. olarak anlatılmıştır.[4]

Cesaret, başkalarını düşünme, mücadele, adaletsizlik, takdir gibi temalar bölümdeki çeşitli açıklamalar okunduğunda sıkça gözlemlenebilmektedir. Çatışmalar sırasında ön saflarda, Erzincandan geri çekilme sırasında ise arka cepheyi koruyanlar arasında yer aldığı yazılmıştır. Chalabianın yazdığı bölümde farklı tanımlamalara göre, Murad Ermeni isyanının oluşumundaki en kuvvetli destekçilerden biri haline gelmiş ve onun çeşitli eylemlerinin, Türklere karşı gerçekleştirilen ayaklanma faaliyetleri bakımından kayda değer tesiri olmuştur. Örneğin, son çatışmasında bir tepeyi savunmak için gösterdiği gayretle, Muradın düşmanın Baküye doğru ilerlemesini, şehri ele geçirmesini ve şehirdeki Ermeni sakinlerini katletmesini engellemiş olduğu ileri sürülmektedir. Murad 1904 yılında meydana gelen İkinci Sasun İsyanı gibi çeşitli isyanlara dâhil olmuştur. Muradın ayrıca Bir Ermeni, bir altın sloganını kullanarak kurtarma, evleri yeniden inşa etme, yetimhaneler kurma gibi faaliyetlerle Ermenilerin gönlünde yer edindiği iddia edilmektedir.[5]

Bir yandan Muradı Andranikin sadık destekçisi olarak tasvir eden çok sayıda açıklama mevcuttur. Diğer yandan ise kendisinin aynı zamanda yoldaşlarının masum Türk kadın ve çocukları öldürmelerine müsaade etmeyen, insaflı ve iyi kalpli bir birey olduğu ifade edilmiştir.[6] Muradın Andranikin (Müslüman sivil nüfusa karşı geniş çaplı katliamlardan sorumlu bir Ermeni komutan) en yakın yoldaşlarından biri ve onun liderliğine derinden inanan biri olması, Türk kadın ve çocukların öldürülmelerine izin vermemiş olması konusunda şüphe duyulması için yeterli makul sebep teşkil etmektedir.[7] Ayrıyeten Chalabian, Fall of Erzurum and Loss of Armenia to Turkey (Erzurumun Düşüşü ve Ermenistanın Türkiyeye Kaybedilişi) başlıklı bölümünde, Erzincandan geri çekilme dönemi sırasında Murad ile Sepuhun düşmanın yerleşik halkına karşı intikam faaliyetlerinde bulunmuş olduğunu eklemiştir. Muradın eylemleri İstanbuldaki Alman Büyükelçi Kont Bernardov, Erzurumdaki eski Alman Konsolos Anders ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından bir terör rejimi biçiminde tarif edilmiş ve protesto edilmiştir.[8] Ayrıca, *Ermeni Araştırmaları* dergisinin 57nci sayısında yer alan bir çalışmaya göre Taşnak fedaileri Murad, Mirmanof ve Mazmanof, 1919 ile 1920 yıllarında Batı Arpaçaydaki (Doğu Anadoluda) çok sayıda Müslüman köyü talan etmiştir. Söz konusu talanlar sırasında Taşnaklar köylülere ateş açmış veya ateşe vermiş, paralarını ve mallarını yağmalamış, evlerini yakıp yıkmış ve kızlarını kaçırmışlardır. Mevzubahis Taşnak zulmüne dair arşiv belgeleri, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşanın yazılı emri doğrultusunda başlatılan soruşturma sonucunda hazırlanmıştır.[9]

Bölümdeki göze çarpan iddialardan biri, büyük Batılı güçlerin sinsi diplomat-dolandırıcılarının [☀ Türklerin hayvani faaliyetlerini örtbas etme gayreti içerisinde oldukları, ancak Ermenilerin en ufak intikam faaliyetlerine bile basında sürekli olarak geniş ölçüde yer verdikleridir.[10] Fakat bu açıklamanın kaynağı Chalabianın General Andranik and the Armenian Revolutionary Movement (General Andranik ve Ermeni Devrimci Hareketi) başlıklı kitabı olarak gözükmektedir. Dahası, durumun gerçekte tersi olduğunu belirten güvenilir kaynaklardan örnekler verilebilir. Örneğin, AVİMde yayınlanan daha önceki bir yazıda Guenter Lewye atıfta bulunarak, Ermeni yanlısı görgü tanıklarının

ifadelerinin Batı genelinde savaşın sona ermekte olduğu dönem içerisinde geniş ölçüde yankılandığını, ancak Türk tarafına karşı önyargı içermeyen her türlü bilginin bastırılmış veya çarpıtılmış olduğunu belirtmiştir.[11] Bölümün önceki bir sayfasında İstanbuldaki İngiliz büyükelçisinin, Ermeni Patriği Ashekiana karşı düzenlenmiş olan bir Hınçak protestosuna Muradın dâhil olmasından sonra gerçekleşen bir olaydan yaklaşık bir ay sonra, Muradın Osmanlı İmparatorluğundan çıkarılmasında esas bir rol oynamış olmasına karşın, Ermenilere karşı çifte standart uygulamış Batılı sinsi diplomat-dolandırıcıların varlığından bahsedilmesi ayrıca tuhaftır.[12] Kitapta böylesi açıklamaları okuduktan sonra, akla potansiyel bir çelişki gelmektedir.

Chalabiana göre Türk yetkililerin Murada karşı çok sayıda suikast düzenleme teşebbüslerinden biri, Çerkez Ahmet isimli suçluyu içeren bir komploydu. İddiaya göre Çerkez Ahmet, Muradı öldürmek amacıyla onun köyüne gönderilmiş, ancak başarısız suikast girişiminin sonucunda köylüler tarafından linç edilmiş ve sonrasında yaralarından ötürü ölmüştür.[13] Ancak Lewy, sevk ve iskâna tabi tutulan Ermenilere karşı mezalimde bulunmakla ve iki Ermeni mebusu (Krikor Zohrab ile Seringulian Vartkes) öldürmekle suçlanmış olan Türk yetkili Çerkez Ahmetin Cemal Paşanın talimatı üzerine tutuklanıp, Şamda askeri mahkeme tarafından yargılanmış ve asılarak idama mahkum edildiğini yazmıştır.[14]

Radikal Ermeni Milliyetçi Zihniyetini Yansıtan Farklı Tasvirler

Muradın başta Hınçak Partisine katılmış olmasının bir sebebi, onun eski bir Hınçak olan Ermeni muhbir Muşlu Muşegi öldürme isteği olduğu belirtilmiştir. Dahası, Murada üyelik teklif eden EDF Kars Komitesi bölgedeki muhbirleri ve hainleri terör uygulamak ve başka görevlerde kullanmak amacıyla Murada ihtiyaç duymuştur. Murad ayrıca bağımsızlık hareketi adına varlık sahibi insanlardan haraç toplamak için Kafkasyaya gönderilmiştir. Murad EDFnin öncülerinden biri olan Kristapor Mikaelyanın emri üzerine kurulan Temptest (Fırtına) grubunun üyesi olmuştur.[15] Murad ayrıca Ermeni halkına Türk ordusuna katılmama, askerlik görevinden kaçınma ve savaş, diren ve onur ile öl talimatı veren çok sayıdaki Ermeni arasında yer almıştır. Bölümün çeşitli kısımlarında, Muradın Ermeni fedailerine silah naklinde, köylerin silahlandırılmasında ve bölgedeki Ermenilerin meşru müdafaasının düzenlenmesinde etkili bir rol oynadığına değinilmektedir.[16]

Yukarıda bahsedilen Patrik Ashekianın protesto edildiği olay, ayrıca radikal Ermenilerin kendi fanatik inançlarını desteklemeyen Ermenilere karşı neler hissettiğini yansıtan bir vakadır. Ermeni isyancılarını alenen kötülemiş olan Ashekian, kötü niyetli ve toplum tarafından sevilmeyen bir şahıs olarak tarif edilmiştir. Bu suretle Hınçak Partisi, Ermeni halkını Ashekianın Galatadaki Aziz Gregory Lusarovich Kilisesi önünde protesto etmeye teşvik etmiştir. Protestonun başlamasından kısa bir süre sonra protestocular ile polis arasında çatışma çıkmıştır. Murad çatışmada yer almış ve en sonunda neredeyse bir ay kadar Galata Kilisesine sığınmıştır. Bu süreç boyunca Murad yalnızca Avrupalı elçilere teslim olacağını ifade etmiştir.[17]

Rusyaya da karşı birtakım suçlamalar yapılmıştır. Çarların despot kara pençelerinin

Ermenilerin özgürlüklerini elde etmelerini sürekli olarak engellemiş olduğu yazılmıştır. Ermeniler ile Ruslar, ortak düşmanları Müslümanlar olan iki Hıristiyan komşu halk olarak resmedilmiştir. Ruslardan ufak bir desteğin dahi, Ermeni özgürlük hareketinin başarıya ulaşma ihtimalini fazlasıyla yükseltebileceği öne sürülmüştür. Benzer şekilde, 1918 yılında Erzurumun savunulmasının Ermeni Bağımsızlık Hareketinin en büyük zaferi haline getirmek üzere tüm koşulların mevcut olduğu iddia edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun yaşamış olduğu siyasi, mali ve askeri anlamdaki zorlu dönem, Türkiye Ermenistanını, ya da en azından doğu bölgesini özgürleştirmek için ellerinin altında olan bulunmaz fırsat olarak betimlenmiştir.[18]

İlaveten, Rus General Odişelidzenin Türklerle haince bir anlaşmada bulunmuş olduğu öne sürülmüştür.[19] Oysa Odişelidze ile Üçüncü Ordu Komutanı Vehib Paşa arasında gerçekleşmiş olan telgraf yazışmalarına göre, Rus General Erzincanda Müslümanların Ermeni çeteleri tarafından katliama uğramaları meselesinde kısmen umursamazlık göstermiştir. Dahası elebaşı Murad ve Erzincandaki destekçileri istedikleri gibi hareket etmişlerdir. Ocak 1918 tarihinde Murad, Erzincandaki Müslüman nüfusun kilise alanında toplanmaları, sonrasında onlara karşı tutuklama, infaz, işkence ve evlerin yakılması için emir vermiştir.[20]

Muradın faaliyetlerini yeniden hızlandırması ve ısrarla uyarılarda bulunmasının sonucunda 1909 yılında Sivas bölgesindeki meşru müdafaanın düzenlenmesinde başarıya ulaşmış olduğu yazılmıştır. Muradın silah arkadaşı Armenak Mikaelyanın bir ifadesine göre, onların girişimleri arasında telkin ve isteklerde bulunma ve tehdit de yer almıştır. Fakat diğer yandan İstanbul Ermeni Patrikhanesi ve hükümete hizmet eden köle-zihniyetli kodamanların destek ve sabır amacıyla yapmış olduğu çağrılardan ötürü, Muradın Sivasta bir isyan başlatma yönündeki ikna çabaları başarısız olmuştur.[21]

Kitabın açıklamalarında yapılan kelime seçimi, radikal Ermeni düşünce yapısının Türk hükümeti ve Müslüman nüfusuna karşı nasıl bir nefret beslediğini açıkça yansıtmaktadır. Söz konusu radikal Ermeni görüş açısına göre Ermeniler, Türklerin, Kürtlerin, Tatarların ve Çerkezlerin barbarlıkları ve sonsuz kaprislerine karşı mücadele vermekteydiler. Dahası, 1905 Ermeni-Tatar Savaşı dönemi sırasında Rus yetkililerin Tatar çetelerini doğalarındaki hayvani içgüdülerini Ermenilere karşı kullanmaları için gizlice teşvik etmek amacıyla her türlü gayreti göstermekteydi.[22]

Muradı ve Ermeni Özgürlük Hareketine Derin Şüphe İle Yaklaşma Gereği

Chalabianın bölümünün kaynakçasına bakılırsa, kullanmış olduğu kaynakların hepsinin Ermeni kaynaklar olduğu görülecektir. Bahis konusu kaynaklara Taşnak hatıratları ve günlükleri dâhil olsa da böylesi kaynakların okuyucuda güvenilirlik konusunda şüphe uyandırması gerekir. Bu çeşit kaynakların bir Ermeni fedaisini böylesine hürmetle ve Müslümanları böylesine aşağılamayla anlatmaları, barbarca işlere girişmiş bir takım Ermeni şahsiyetler konusunda tarafsız tarihi çalışmaların eksikliğinin yarattığı tehlikeye dair uyarı niteliğinde görülebilir.

Son olarak, 1987 tarihli *Hye Sharzhoom* gazetesinin yukarıda söz edilen yazısının yazarı

Haig Beloian, Murad ile yakın temas içinde bulunmuş olduğunu yazmıştır. Beloian yazısını Ermenilere, *Hai Tahd*a (Ermeni Davası) yönelik radikal Ermeni zihniyetini yansıtacak şekilde bir çağrıda bulunarak bitirmiştir:

> Eğer kutsal topraklarımızı bir gün geri kazanmak istiyorsak, bunun tek yolu Andranik ve Murad gibi liderlerimizi destekleyip topraklarımız için savaşmaktır.
>
> Hai Tahdın kazanılması gerekmektedir. Çok sayıdaki eski kahramanlarımızı daha iyi tanımalıyız. Birbirimizi daha iyi tanıyalım ki yalnızca ihtilafa sebep olacak şüphelerden kaçınıp birlikte çalışalım.[23]

Suçluların ve teröristlerin kahramanlar olarak resmediliyor olmaları bizlere, günümüzde radikal Ermenilerin EDF bildirilerindeki utanmadan devam ettirdikleri anlatılarında sıkça gözlemlediğimiz düşünce yapısının işleyişini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır.

**Fotoğraf: Murad Khrimian (Sivaslı Murad)*

[1] Andranig Chalabian, Revolutionary Figures (USA Library of Congress Cataloging Publications Data 1994), s. 311.

[2] Haig Beloian, Murad: Hero of Sebastia, *Hye Sharzhoom* (April 1986, Volume 8, No. 3), s. 6, hyesharzhoom.com/wp-content/uploads/2014/03/022-HS-Vol-08-No-3-April-1987.pdf

[3] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 265-312.

[4] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 265, 268, 270, 273-274, 289, 299, 309-310.

[5] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 276, 295, 299, 309.

[6] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 282.

[7] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 276. Andranik hakkında daha fazla bilgi için bakınız: drpatwalsh.com/2018/07/29/when-t-p-oconnor-met-general-andranik/, turksandarmenians.marmara.edu.tr/en/a-slaughterer-chieftain-from-balkans-to-caucasia-andranik-ozanian/

[8] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 305.

[9] Hasan Demirci, Ermenistan Harekâtı Sırasında Arpaçayın Batısında Ermeni Mezâlimi ve Tahribâtı (1920), *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 57, (2017), s. 175-177, 192-193.

[10] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 304-306.

[11] Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey A Disputed Genocide* (The University of Utah Press, 2005), s. 146.

[12] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 270-271.

[13] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 289-290.

[14] Lewy, *The Armenian Massacres ...*, s. 112-113.

[15] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 272, 274. Kristapor Mikaelian konusunda daha fazla bilgi için bakınız: Ahmet Can Öktem, Ermeni Devrimci Federasyonunun Kurucularından Ve Ermeni Terörizminin Öncülerinden Kristapor Mikaelyan, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Yorum No: 2021/21, 8 Nisan 2021, avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENI-DEVRIMCI-FEDERASYONU-NUN-KURUCULARINDAN-VE-ERMENI-TERORIZMININ-ONCULERINDEN-KRISTAPOR-MIKAELYAN

[16] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 285, 291

[17] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 270-271.

[18] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 274-276, 303-304.

[19] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 295.

[20] Yıldırım Okatan ve Kemal Saylan, "Vehib Paşanın Ermeni Mezalimi İle İlgili Rus Mevkidaşlarına Yazdığı Telgraflara Dair", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 66 (2020), s. 120-122.

[21] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 284-285, 291.

[22] Chalabian, Revolutionary Figures, s. 276, 280.

[23] Beloian, Murad: Hero of Sebastia, s. 6.

Yazar Hakkında :

Ahmet Can Öktem lisans eğitimini Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi □□□□ İktisat üzerine yaparak 2013 yılında mezun oldu. 2014 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi □□□□ Avrupa Bütünleşmesi Yüksek lisans programına kabul olan Öktem'in yüksek lisans eğitimi 2018 yılında tamamlanmıştır. 2016 yılında katıldığı CIFE □□□□□ Centre International de Formation Européenne, Gelişmiş Avrupa ve Uluslararası İlişkiler Araştırmaları diploma programını 2018 yılında tamamlamıştır. Eylül 2013 ve Aralık 2013 tarihleri arasında AB Bakanlığı □□□□ staj yapmıştır.
Öktem Ekim 2017 tarihinden bu yana AVİM bünyesinde çevirmen olarak çalışmaktadır.

Atıfta bulunmak için: ÖKTEM, Ahmet Can. 2026. "SİVASLI MURAD - PEK TANINMAYAN, TARTIŞMALI BİRKAÇ KAYNAKTA TASVİR EDİLEN BİR ERMENİ FEDAİSİ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Yorum No.2022 / 29. Haziran 17. Erişim Kasım 17, 2026. https://avimbulten.org/tr/Yorum/SIVASLI-MURAD-PEK-TANINMAYAN-TARTISMALI-BIRKAC-KAYNAKTA-TASVIR-EDILEN-BIR-ERMENI-FEDAISI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır